

МИРОЛЮБНА БАБУСЯ, ЯКА ДО НЕДАВНЬОЇ СМЕРТІ ПРИХОВУВАЛА СВОЄ МИНУЛЕ ВИДАТНОЇ ШПИГУНКИ

Останні роки життя Валері Петтіт присвятила відвідуванню театру та церкви у Вест-Клендоні, невеличкому містечку, де досі ніхто не знав, що тутешня мешканка належала до найвизначніших в історії країни агентів розвідки, була відповідальною за порятунок знаменитого радянського крота Олега Гордієвського, який відвернув Третю світову війну.

7 година 30 хвилин 1985 року за московським часом. Олег Гордієвський (москвич, 1938 року народження) стоїть у дверях маленької булочної на Кутузовському проспекті, одній з головних і найбільш поживлених магістралей у центрі столиці. В одній руці він тримає пластиковий пакет британської мережі супермаркетів «Сейфуей». О 7.46 інший чоловік, простуючи протилежним боком проспекту з пакетом мережі універмагів «Гарродс» і шоколадкою «Марс», кидася погляд на нього, не зронивши ні слова.

Ці два пакети і шоколадка були сигналами, які привели в дію операцію «Пімліко», один із найбільш вигадливих і неймовірних планів порятунку часів холодної війни, розроблений для вивезення з Москви Гордієвського, коли той дізнався, що КГБ його викрив. Ідеться про найціннішого шпигуна, якого Велика Британія мала в ХХ сторіччі і якого часто називають найкращим подвійним агентом в історії або кротом, який відвернув Третю світову війну, врятувавши мільйони життів. Пакет мережі «Сейфуей» був його сигналом службі М-16 – попередженням, що йому загрожує смертельна небезпека; тим часом британський агент надкусив шоколадку «Марс» на знак того, що зрозумів інформацію.

Минуло 35 років, перш ніж стало відомим ім'я розвідниці, якій судилося розробити ту історичну операцію і керувати нею. Точніше, лише після її смерті в 90-річному віці, яка, за повідомленням «Таймс», настала 28 грудня минулого року у Вест-Клендоні, невеличкому містечку графства Суррей. Її звали Валері Петтіт, і впродовж багатьох років вона відповідала, що працювала простою секретаркою в Міністерстві закордонних справ.

Вона всім давала таку відповідь і завжди швидко змінювала тему розмови. Після виходу на пенсію вона на дозвіллі доглядала матір і сестру, відвідувала театр і церкву, була активісткою кампанії за збереження навколишніх лісів. Досі ніхто, крім купки офіцерів М-16, навіть найближчі друзі, не знали, що проста пані Петтіт належала до числа найважливіших розвідників країни.

Операція Пімліко

А проте в липні 1985 року ця жінка-офіцер британської розвідки передбачила все необхідне, щоб вивезти Гордієвського. Всі були переконані, що це практично неможливо: всі, крім неї. Це була операція на випередження, що розпочалася в булочній на Кутузовському проспекті. Петтіт свідомо вибрала це місце навпроти житлового комплексу, де мешкали іноземці, і серед них офіцери М-16 під дипломатичним прикриттям. Тут це могло пройти менш помітно.

Впродовж семи років польові агенти М-16 вели спостереження і моніторинг проспекту та булочної на випадок появи чоловіка з пакетом «Сейфуей». Вони робили це майже щодня, щоб не викликати підозри радянських спецслужб, наче то була звичайна щоденна прогулянка до місця роботи незалежно від того, чи перебував Гордієвський тоді в Мос-

кві. Тож усі британські агенти зазвичай мали при собі шоколадку на випадок появи знаменитого подвійного агента.

Побачивши сигнал, Гордієвський повинен був дістатися до певного безлюдного місця поблизу кордону з Фінляндією. Перед тим він мусив позбутися «хвоста», бо знав, що вже місяці зо два за ним цілодобово стежать радянські агенти. В тому безлюдному місці його в машинах з дипломатичними номерами мали чекати двоє офіцерів М-16, яким було доручено нелегально вивезти його в багажнику з СССР. Митники та прикордонники, як правило, не перевіряли такий офіційний транспорт. Усе це передбачила Петтіт, яка на відстані стежила за перебігом операції. Вона навіть провела з агентами її репетицію в лісі неподалік Гілфорда. Все мало скінчитися добре.

Перша тривога

Перший сигнал тривоги пролунав для Гордієвського 22 травня 1985 року, коли він спокійно сидів у своєму кабінеті в Лондоні. Лише за п'ять місяців перед цим, після висилки з країни його керівника, генерала Аркадія Гука, Гордієвського призначили резидентом КГБ у британській столиці. Це важливе підвищення дало можливість британському уряду після років роботи під прикриттям укорінити його на найвищу посаду в радянському керівництві. Нарешті це сталося.

«Ні ми, ні Олег не відчували занепокоєння. Він вважав, що, певно, все гаразд, з огляду на його нове призначення радянським урядом», – розповідав два роки тому виданню «Дейлі Мейл» колишній офіцер М-16. Але навіть тоді престижна британська газета не згадала Петтіт і не знала про її існування. Гордієвського своєю чергою зустріли як героя, коли він прилетів до Москви за призначенням. Ніхто його не підозрював. До того ж укорінення крота у вище керівництво КГБ було перемогою британської розвідки, яка дістала можливість одержувати інформацію про плани Ра-

Валері Петтіт і Олег Гордієвський зустрілися через багато років після порятунку

дянського Союзу, непримиренного ворога Заходу, в розпал холодної війни, та ще й набагато раніше за ЦРУ.

Впродовж п'яти місяців усе йшло як по маслу, поки того 22 травня не надійшла телеграма, в якій йому наказували негайно прибути до Москви. «Для важливих консультацій,» – мовилося в ній. Щось пішло не так, і він це розумів, тож з будинку посольства в Лондоні вирушив до розташованої за кілька кілометрів телефонної будки й зателефонував зв'язковому з М-16 Саймону Брауну. Що вдіяти: залишитися разом із родиною у Сполученому Королівстві через страх бути засудженим до смертної кари чи поїхати на виклик до Москви і далі граючи свою роль?

Життя як у романи

Доти життя Гордієвського, сина офіцера російської розвідки, мало всі елементи, властиві кращим романам Жюна Ле Карре чи Яна Флемінга. Він навчався в Московському державному університеті міжнародних відносин, після закінчення якого був прийнятий на роботу до всемогутнього КГБ. Тоді йому здавалося, що він належить до еліти радянських спецслужб і служить комуністичній справі. Він з гордістю пройшов вишкіл у похмурій школі 101 і в серпні 1961 року був відраджений до тодішнього Східного Берліна. Саме там, спостерігаючи спорудження за наказом свого керівництва Берлінського муру, він почав сумніватися в своїх ідеалах. Згодом став свідком радянського терору й так званої Празької весни, що й спричинило його зраду та подальше перевтілення в подвійного агента М-16.

Це сталося в Копенгагені, куди він був переведений під дипломатичним прикриттям 1966 року, після роботи в Німеччині. Там він почав передавати противнику чимало цінної інформації, в тому числі щодо особистостей численних радянських шпигунів та офіцерів розвідки, які діяли на Заході. Він робив це під час періодичних зустрічей, що відбувалися на явочній квартирі в передмісті на півночі данської столиці. Перш ніж виїхати 1978 року з Копенгагена та повернутися до Москви, Гордієвський попросив своїх британських зв'язкових, аби для нього розробили план втечі на випадок, якщо йому доведеться терміново залишити Москву. Це було доручено офіцерові Валері Петтіт, якій тоді виповнилося 48 років.

Вона народилася 13 червня 1929 року неподалік крикетного стадіону Лордс у Лондоні. Невдовзі після закінчення Ексетерського університету почала працювати в Міністерстві закордонних справ. Вона швидко відзначилася як кмітлива, скромна, патріотична й стримана співробітниця, завдяки чому її перевели до М-16. Того року, коли Гордієвський попросив розробити для нього план втечі, її підвищили до заступника начальника відділу П5, того самого, що курував у М-16 радянських агентів та їхні операції.

А проте вони не були знайомі до 1982 року, коли КГБ вперше відрадив подвійного агента до посольства у Лондоні. Впродовж трьох років вони регулярно зустрічалися на явочній квартирі в районі Бейсвотер, і Гордієвський передавав їй чимало надзвичайно цінної інформації. Значною частиною цієї інформації британський уряд ділився з ЦРУ, проте ніколи не розкривав ні її походження, ні особи подвійного агента. Здивована американська сторона намагалася з'ясувати це самостійно, але марно.

Ядерна війна

Жодна із західних спецслужб ніколи не мала крота такого високого рівня, як він. Гордієвський руйнував радянські операції в Данії, викривав важливих норвезьких і шведських колаборантів Кремля, детально інформував про те, як КГБ функціонує зсередини, називав імена та операції, попереджав про зв'язки з Кремлем лідера лейбористів Майкла Фута, повідомляв про оплачуваних посольствами СССР

у різних країнах журналістів і політиків – і все це робилося під наглядом Петтіт.

Однак двома найбільшими його заслугами було те, що завдогдо до приходу до влади Михайла Горбачова, він передбачив у ньому лідера, який прискорить розпад СРСР, а особливо unikнення ядерного протистояння з Радянським Союзом. Остання подія мала місце в контексті маневрів НАТО «Вправний лучник 83», що відбувалися в листопаді 1983 року. Це була звичайна імітація ядерної атаки, що проводилися щороку, однак цього разу Альянс вирішив запровадити деякі зміни: ввести нову кодифікацію, піднести тривогу до найвищого рівня, залучити глав держав і розгорнути ракети з ядерними боєголовками поблизу Берлінського муру. Це навело Горбачова та його вище військове керівництво на думку, що прот ивник готує справжній ядерний удар.

Реакція була негайною. СССР привів у стан боєготовності власну ядерну зброю і навіть визначив дату превентивного удару: 11 листопада. Всі вищі керівники КГБ в країнах Європи, і серед них Гордієвський, одержали 9 листопада інформацію про атаку, яка, поза сумнівом, розв'язала б Третю світову війну. Наш крот швидко попередив М-16, а та одразу повідомила ЦРУ та президента Рональда Рейгана. Завдяки цьому НАТО зменшило напруженість і організувало зустріч останнього з Михайлом Горбачовим, що відвернуло загибель мільйонів людей.

Рейган і Горбачов

Через два роки, в травні 1985, невдоволений офіцер ЦРУ на ім'я Олдріч Еймс ввійшов у контакт із КГБ у Вашингтоні і продав росіянам інформацію, в тому числі імена агентів, що працювали на Захід за «залізною завісою». Таким був фінал Гордієвського, якого наступного дня відкликали до Москви. Після телефонного дзвінка своєму зв'язковому з М-16, він зрештою вирішив не дезертирувати, а летіти й побачити, що станеться. Вище радянське керівництво викрило його, але замість заарештувати й піддати тортурам, вирішило стежити за ним, щоб упіймати на гарячому під час контакту з британцями... і тут комуністи припустилися помилки.

16 липня він пішов до відомої вже булочної з пакетом мережі «Сейфуей». Подавши сигнал, вилізнув від переслідувачів і вирушив до місця зустрічі поблизу кордону. Через чотири дні в ході операції, якою на відстані керувала Петтіт, двоє офіцерів М-16 з дружинами підібрали його, загорнули у світловідбивну тканину, щоб його не виявили за допомогою інфрачервоного проміння, і поклали до багажника однієї з машин з дипломатичними номерами. Однак собаки на кордоні учули Гордієвського і почали ходити навколо автівки. Тоді дружини британців пустили в хід останній козир: одна, намірившись поїсти, розкрила сумку зі смаженою картоплею, сиром та цибулею, друга впустила на землю брудний памперс своєї дитини – це збило собак зі сліду, і британці змогли продовжити путь.

Уже в Фінляндії рушили до галявини поблизького лісу, щоб Гордієвський пересів у третю машину з іншим екіпажем рятувальної групи М-16. Коли відкрили багажник, першою, кого побачив агент, була Валері Петтіт, яка чекала на нього. «Вона була першою, кого я побачив як вільна людина», – писав Гордієвський, якому зараз 81 рік і який живе в конспіративній квартирі у Великій Британії. «Вона була перфекціоністкою, яка завжди ставилася до мене з великою приязню й терплячістю. Вона була і завжди залишатиметься моїм ангелом», – додав він.

Ізраель Віана, АВС,
25.03.2020

З іспанської переклав
Сергій БОРЩЕВСЬКИЙ